

מלחמת ששת הימים והחלום הציוני

מאת האלוף (מיל') גרשון הכהן

מבט מבס"א מס' 1,199, 13 ביוני 2019

תקציר: מלחמת ששת הימים נתפסת כצומת דרכים מכריע במפעל הציוני. אלא שמגמת ההתיישבות ביו"ש והתכנים המשיחיים הם רק חוליה נוספת בתהליכים שהחלו מפלגות הפועלים ותנועת החרות.

יום השנה למלחמת ששת הימים מתנגש מדי שנה בסלעי המחלוקת הישראלית - מי סטה מהדרך הציונית ומי חולל את התפנית. כל צד במחלוקת מסביר כיצד זה שמנגד הוא שסטה. "הכל התחיל עם הניצחון ב-1967", נוהגים להאשים, "הציונות הדתית חוללה חלומות חדשים. הדתיים נעשו לפתע משיחיים, הימנים ללאומנים". מאז מיטלטל השיח הישראלי בין הודיה על הניצחון הגדול בכמיהה להרחבת האחיזה הישראלית בנחלת אבות, לבין ערגה ל"שנים הטובות" שקדמו למלחמה ובתקווה לסיום ה"כיבוש".

המלחמה אכן הייתה נקודת תפנית להתהוות גדולה, אולם בכל הקשור למגמת ההתיישבות ולתכנים משיחיים במפעל הציוני, היא רק האיצה תהליכי המשך לדרך שהובילו מפלגות הפועלים החלוציות ותנועת החרות.

שירה של נעמי שמר, "ירושלים של זהב", בביצועה של שולי נתן בבנייני האומה ביום העצמאות 1967, נתן באותם ימים ביטוי גלוי לאווירת הכמיהה בציבור. מרגע ביצוע, התקבל השיר בהתרגשות סוחפת ובלתי צפויה. נתן, שכבר ירדה לחדר ההלבשה, נקראה על-ידי ראש עיריית ירושלים, טדי קולק, לשוב לבמה לביצוע חוזר. במילותיו פרט השיר על נימיו של מבנה עומק תודעתי שפרץ לרגע בעוצמה מפתיעה. ללא רקע זה קשה להסביר את הדינמיקה שחוללה את התפתחותה והתנהלותה של המלחמה. ללא פרץ הכמיהה לחבלי מולדת שנותרו בסיומ מלחמת העצמאות מעבר לגבול, קשה הסביר מדוע לאחר השמדת חילות האוויר של צבאות ערב, ולאחר שהושגה הכרעה בחזית סיני כבר ביממה הראשונה, נמשכה המתקפה הישראלית גם בחזיתות ירדן וסוריה. עם כיבוש ירושלים אמר משה דיין: "חזרנו לקדושים שבמקומותינו, חזרנו על מנת שלא להיפרד מהם לעולם. לשכנינו הערבים אנו מציעים גם בשעה זו, ואף ביתר תוקף בשעה זו, יד לשלום".

המעבר לדרך פעולה אקטיבית

משיחיות הייתה שזורה בעומק הגותם של מנהיגי תנועות הפועלים מראשית דרכם, ובני הציונות הדתית רק המשיכו זאת. רוב מובהק של מייסדי התנועה למען ארץ ישראל השלמה לאחר מלחמת ששת הימים היו אנשי תנועת העבודה, ובהם המשוררים חיים גורי ונתן אלתרמן. גם אם נכון כי בני הציונות הדתית העצימו במינון חדש את ממדי התוכן המשיחיים, לא הם היו הראשונים להיאחז בהם. בעשור שקדם למלחמה, חזר דוד

בן-גוריון והדגיש בגלוי וללא הסתייגות את הכרתו במרכזיות החזון המשיחי להכוננת המפעל הציוני.

בסיכומו למבצע סיני, אמר ראש הממשלה: "זהו החזון המשיחי הפועם אלפי שנה בלב העם היהודי, ולפי אמונת העמוקה הוא אשר הביא אותנו עד הלום, ורק אם נישאר נאמנים לו כל חיינו, תקום תוחלתנו ההיסטורית במלואה".

בתגובה לתביעת הפילוסוף נתן רוטנשטרייך (בפברואר 1961) "לשים קץ לתקופת המשיחיות הפוקדת את ישראל זה קרוב לחמש עשרה שנה", ענה בן-גוריון בישיבת מרכז מפא"י: "אל ילמדונו ש'תקופת המשיחיות' עברה, כי אם היא עברה לא יהיה לנו קיום".

רבים יתמהו על דברים אלה, שהרי הציונות נתפסת בדימוי הישראלי הרווח דווקא כפניית עורף לרעיון המשיחי. ההסבר פשוט: קיים פער מהותי בין רעיון המשיחיות כפי שמוצג על-ידי החרדים לבין המשיחיות הציונית שבה תמכו בן-גוריון והרב קוק. דימוי המשיחיות החרדי מושפע במידה רבה מהנצרות ומתבטא בהמתנה פסיבית לבוא המשיח, כגאולה הבאה כולה מלמעלה. הציונות, לעומת זאת, פנתה לדרך פעולה מעשית אקטיבית, בהבאת הגאולה בהשתדלות האדם. זו תפיסת הרעיון המשיחי בתורת האר"י הקדוש, כמו גם בתורת רבי חיים בן עטר - בהטלת חובה על האדם להשפיע במעשיו על הבאת הישועה וקידום הגאולה.

ויתור פרגמטי כשלב ביניים

בעבור תומכי רעיון הנסיגה לקווי '67, בן-גוריון נחשב מופת. הוא שהסכים ב-1937 למתווה ועדת פיל לחלוקת הארץ, והסכים בנובמבר 1947 להחלטת האו"ם להקמת מדינה יהודית במחצית שטחה של ארץ ישראל המערבית.

אלא שגם בשעותיו הקשות, כשבחר להסכים ב-1937 לחלוקת ארץ ישראל המערבית ומצא עצמו בעימות מול ברל כצנלסון ויצחק טבנקין, לא פנה בן-גוריון עורף לחזון גאולת ישראל. הדריך אותו הגיון פעולה בתורת שלבים, וכך הסביר באותה שנה: "בשטח זה, עליו אמורה לקום המדינה היהודית, אין אפשרות לפתור את השאלה היהודית. אולם ההצעה יכולה לשמש שלב מכריע בדרך להגשמת הציונות הגדולה. היא תקים בארץ בזמן הקצר ביותר את הכוח היהודי הממשי, שיביא אותנו למחוז חפצנו ההיסטורי".

במילים פשוטות: בין אפס ריבונות בארץ ישראל, לבין ריבונות מידית רק בחלק מארץ ישראל, בן-גוריון בחר בריבונות מידית. פיתוח המומנטום הוא הדבר שהיה החשוב בעיניו. הוויתור הוא הכורח הנכון לשעתו, אך לרגע אינו סופי. קיום תודעתי כזה מצוי בהמתנה מתמדת לשעת כושר למהלך נוסף. מלחמת ששת הימים מנקודת מבט זו היא תחנה ברצף תהליכי, שהחל מראשית ימי שיבת ציון, דרך מלחמת העולם הראשונה, הצהרת בלפור והמאמץ רחב ההיקף שבא בעקבותיה. כך גם מלחמת העצמאות שהסתיימה עבור רבים בתחושה של אי השלמה, לוותה בהמתנה להזדמנות הבאה. נכון שהתקיימה בין 1948 ל-1967 מגמה לביסוס יציבות ונורמליות, אלא שלרגע לא תמה הציפייה למרחבים שנותרו מעבר לגבול.

תא"ל (מיל') דב תמרי הצביע במחקריו על ביטויה של תפיסה זו, בגילומה בתוכניות האופרטיביות של המטה הכללי, משנות החמישים ועד לפרוץ מלחמת ששת הימים.

הפיצול בשאלת עתיד הציונות

מלחמת ששת הימים, כצומת דרכים, חוללה התהוות משמעותית בהתפתחות המפעל הציוני והמזרח התיכון. אולם מבחינת הגיונה בסיפור הציוני היא הייתה רק שלב בדינמיקה ארוכת טווח. עובדה זו מעמידה את האירועים בפרספקטיבה אחרת מזו המוטלת עליה על-ידי אלה המבקשים לראות בקווי שביתת הנשק ששררו עד בוקר ה-5 ביוני 1967 מצב קבוע שהיה אמור להתקבל כסופי.

זוהי, אם כן, שאלת חיינו: מה השתנה ומי השתנה? כאן החל הפיצול בשאלת עתידו של המפעל הציוני. בשל כך, להבנת דרכה של ישראל נחוצה התבוננות מחודשת במערכת התודעתית שחוללה אז את עומק התפנית ההולכת ומעצבת מאז את שאלת עתידנו בארץ ישראל.

המאמר התפרסם בישראל היום ב-31.5.19.

**אלוף (מיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.*